

УДК 93(37).027.7»1865/1917»

О. Б. Дьомін

ІСТОРИОГРАФІЧНЕ ПОЛЕ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ІМПЕРАТОРСЬКОГО НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

В статті розглянутий процес інституалізації наукової діяльності викладачів Імператорського Новоросійського університету (1865-1917 рр.) в контексті становлення університетських дисциплін. Показані різні рівні історіографічного поля наукових розробок професорсько-викладацького складу, які реалізовувались у форматі, встановленому університетськими уставами 1863 р. і 1884 р.

Ключові слова: інституалізація, наукова діяльність, Імператорський Новоросійський університет, Одеса.

Майже сто п'ятдесят років тому в будинку Ришельєвського ліцею на розі вулиць Дворянської та Єлизаветинської пройшло достатньо скромне святкування, присвячене відкриттю Імператорського Новоросійського університету (далі – ІНУ). Воно розпочалось службою в колишній лицейській, а потім вже університетській церкві Олександра Невського, проведеною архієпископом Херсонським і Одеським Дмитрієм у присутності вищих посадовців генерал-губернаторства та значної кількості представників місцевого суспільства. Потім у залі засідань попечитель Одеського учбового округу дійсний статський радник Адам Антонович Арцимович оголосив про початок роботи ІНУ. Але спочатку він згадав діячів краю, що сприяли появі університету. І на знак того, що Одеса їх пам'ятає, було вирішено відправити в Берлін телеграму Миколі Івановичу Пирогову з повідомленням про цю знаменну подію. На кінець промови попечитель висловив надію, що молодий університет буде сприяти розвитку освіти та науки, що особливо важливо для причорноморського регіону.

Як зараз можна констатувати, його сподівання виправдались, щоправда, не відразу і не в усьому. Російські університети утворювались і функціонували виключно як освітні державні заклади. Отож від викладацького складу університетів не вимагалось проведення наукової роботи і вона жодним чином не регламентувалась. Отримання вченого ступеня кандидата, магістра і доктора за уставом 1835 р. вимагало тільки проходження ряду іспитів.

Однак відкриття ІНУ припало вже на час розгортання в Російській імперії інституалізації наукової діяльності. В університетському уставі 1863 р. для магістерського і докторського вченого ступеня з'явилось положення щодо необхідності підготовки друкованих наукових робіт і захисту дисертації в присутності факультету. Та все-таки, наукова робота все ще залишалась приватною справою окремих викладачів. Разом із тим, в уставах 1835 р. і 1863 р. присутні параграфи щодо наукових товариств. Але за майже тридцять років між прийняттям уставів дещо змістились акценти відносно ролі цих товариств. В першому уставі товариства проходять в розділі про особливі структури при університеті [1, с. LXXXV – LXXXVI], а вже в уставі 1863 р. – в параграфах розділу «Про засоби для розвитку вченої діяльності університетів» [2, с. 55]. В останньому уставі також дозволялось Вченій раді щорічно пропонувати до рішення задачі, з постановкою нових питань різних наук і видавати за їх вирішення премії. Таким чином, наукова діяльність уставом 1863 р. була введена в нормативну базу університетів. Однак таке положення проіснувало недовго і в наступному, більш консервативному уставі 1884 р., спеціальні окремі параграфи щодо наукових товариств загалом зникли з тексту. Та наукові товариства функціонували в ІНУ майже впродовж усього часу його існування: Новоросійське товариство природознавців, Юридичне товариство, Історико-філологічне товариство, Одеське бібліографічне товариство.

Їх роль у розвитку науки в ІНУ надзвичайно важлива, незважаючи на неоднозначність їх впливу на організацію наукового процесу. Викладачі-члени товариств, сплачуючи членські внески, частково самі себе й фінансували. Бо тільки частина членів товариств могли користуватись фінансовою підтримкою з його боку, приймаючи участь в проектах. Тим більш, що суспільству і владі потрібна була наука, як би вони цьому не опирались. Вимоги часу разом із усвідомленням необхідності наукової спрямованості університетів притаманне частині університетських викладачів помножене на досягнення європейського рівня, на які вийшли університетські професори Російської імперії сприяли тому, що наприкінці 60-70-і рр. XIX ст. вперше з'явилися такі поняття як «російський вчений», «вітчизняний вчений», що почали набувати широкого поширення в суспільній свідомості [3, с. 280].

За таких умов в ІНУ в 70-х рр. XIX ст. відбулась зміна поколінь викладацького складу: кафедри заступила нова генерація молодих людей зі смаком до наукової роботи, які пройшли випробування на факультетах медальними творами, аспірантурою за сучасною термінологією (тоді вона називалась підготовка до професорського звання), закордонними відрядженнями або відрядженнями в межах Російської імперії (в

залежності від спеціальності). Завдячуючи їм одеська наука 70-90-х рр. XIX ст., як і загалом російська наука, незважаючи на перешкоди, стрімко злетіла до європейського рівня. Але визнання першорядності науки прийшло не скоро. Тільки під впливом революційних подій 1905 р. уряд пішов на поступки університетам, і в проекті нового статуту 1906 р. з'явилося положення про пріоритетне значення науки в діяльності університету: «Імператорські російські університети суть науково-навчальні державні установи, які мають на меті розробку і розвиток наук, надання тим, хто навчається, вищої наукової освіти і розповсюдження наукових знань» [4, с. 3].

Не дивлячись на значні наукові досягнення, в останні десятиліття XIX ст. – на початку XX ст. виявилось формальне відставання російської науки від європейської у формах та методах організації наукової роботи. Проте імперський уряд все ще пробував розв'язати проблему шляхом використання старих засобів – через товариства. Але вирішити питання системної розбудови наукової діяльності в імперії вони були не в змозі.

Реальні кроки, за європейським зразком, розпочалися із середини 90-х рр. ІНУ стоїть у витоків розгортання мережі науково-дослідних структур в Російській імперії. Так, фактично першою спеціальною науково-дослідницькою (вже без будь-яких освітніх функцій) установою став Руський археологічний інститут в Константинополі, устав якого був затверджений в 1894 р. А першим і незмінним його директором впродовж усього існування інституту (до Першої світової війни) був професор кафедри всесвітньої історії ІНУ Федір Іванович Успенський [5, с. 301-303]. Його призначення було не випадковим, бо, з одного боку, завдячуючи його науковій діяльності, ІНУ став провідним центром російської науки в галузі візантинознавства, а з другого боку, він наполегливо просував ідею організації саме такого інституту в одному із міст Східного Середземномор'я.

Слідом за цим в ІНУ створюється під керівництвом ректора, професора Федора Никифоровича Шведова [6, с. 39-43] один із перших в Російській імперії (поряд із Санкт-Петербургом і Москвою) фізико-хімічний інститут при університеті (помешкання збудоване в 1897 – 1899 рр., архітектор Н. К. Толвінський), призначений для проведення науково-учбової роботи. Скажімо, хімічний інститут, що виходив на Єлизаветинську вулицю, мав чотири лабораторії: якісного аналізу, органічної хімії, неорганічної хімії, фізичної хімії (по одній на поверх). Саме тут 1 вересня 1900 р. лекцією у фізичній аудиторії (сучасна Велика фізична) по фізиці професора Ф. Н. Шведова розпочав роботу медичний факультет ІНУ [7, с. 36-37].

Таким чином, університет Одеси знаходився на передній лінії інституалізації наукової діяльності, що розгорнулася тоді в російській науці. Так само інтенсивно проходила в ІНУ інституалізація наук. Друга половина XIX ст. характеризувалась поліфункціональністю сфери наукової роботи, коли викладачі університетських кафедр викладали усі дисципліни кафедральної галузі науки. Однак стрімке зростання обсягу знань, поява нових методик наукової праці, новий інструментарій тощо сприяли її поступовій сегментації та вели до появи і оформлення нових наук. Так розділились, скажімо, історія і філологія, фізика і географія, право і економіка. Показовий і приклад медицини, яка в кінці XIX ст. ще сприймалась як одна із галузей біологічних наук. Студентам-медикам ІНУ читались навіть курси ботаніки та зоології. Та поряд із таким баченням формувалось уявлення про наукову медицину як окремішню науку [8, с. 696-700]. Це допомагало активному розвитку наукової діяльності в сфері медицини в рамках ІНУ, перетворенню Одеси із самого початку заснування медичного факультету університету в один із провідних центрів медичної науки Російської імперії.

Особливість інституалізації наукових дисциплін в рамках окремих наук в ІНУ полягала в повнокомплектності наук, достатньо швидкому реагуванні на виклики європейської науки, прагненні викладачів забезпечити повноцінне викладання нових дисциплін. В результаті це сприяло перетворенню ІНУ в самодостатню освітньо-наукову структуру. Цьому процесу не завадив хронічний некомплект штатів, постійна практика заміщення викладання дисциплін представниками інших кафедр. Так, довга відсутність професора кафедри слов'янського законодавства не привела до забуття наукових досліджень в цій галузі. Професор кафедри історії руського права Федір Іванович Леонтович підготував фундаментальну працю, присвячену історії давнього хорвато-далматинського законодавства [9].

З огляду на подібний процес показова ситуація на історико-філологічному факультеті ІНУ із сегментацією історичної науки в контексті існування ще єдиної філолого-історичної науки. На історичних кафедрах факультету публікувались праці з російської історії; історії античності; історії середніх віків; нової та новітньої історії; історії слов'ян; візантиністики; литuanістики; україністики; історії церкви; історіографії; історії мистецтва; археології; історичної географії; етнографії; нумізматики; краєзнавства; історичній бібліографії; історії міжнародних відносин; економічній історії. За номенклатурою наук це навіть більше, ніж напрями наукових досліджень сучасного історичного факультету.

В результаті були представлені основні (російська, всесвітня, церковна історія, історія мистецтва), країнознавчі (славістика, візантіністика, літуаністика, україністика, краєзнавство), допоміжні (джерелознавство, історіографія, історична географія, археологія, етнографія, археографія, епіграфіка, нумізматики), спеціальні (історія міжнародних відносин, історія права, історія філософії, економічна історія) історичні науки. Тобто, можна говорити про повний набір історичних дисциплін, відповідний рівню тогочасних провідних європейських університетів. Разом із тим, розвиток історичної науки в ІНУ наочно показав процеси диференціації наук та їх інституалізацію в університетському просторі Російської імперії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Але участь викладачів в наукових результатах ІНУ нерівномірна. Професорський сегмент університету за 1865-1917 рр. склав від 200 до 250 осіб. Майже така ж кількість доцентів, приват-доцентів, допоміжного складу, що займались науковою роботою. В цих обох групах наявні особи, які недовго (до року – двох років) пропрацювали в університеті і не внесли майже ніякого доробку в наукові результати університету. Але й серед «викладачів-довгожителів» університету була певна кількість осіб, які крім дисертацій та одної – двох промов на урочистостях за довгий час роботи в ІНУ більше нічого не опублікували. Проте, переважну більшість склали вчені, які активно працювали в науковому просторі ІНУ. Але оскільки відсутня повна бібліографія наукових праць усіх викладачів ІНУ (так само як і викладачів інших університетів), складно говорити про їх відсоток як в самому ІНУ, так і в порівнянні з іншими університетами.

У зв'язку із цим можна стверджувати, що сукупність об'єктів, предметів та подій, в яких реалізовані результати наукової діяльності утворюють історіографічне поле наукової діяльності. В ІНУ, як і в інших університетах, воно представлене декількома рівнями.

Наочно наукова робота втілюється в публікаціях, які виступають, насамперед, кількісним показником праці науковця. Для викладачів ІНУ ситуація майже із самого початку його існування була достатньо сприятлива, враховуючи наявність в місті ряду видань. Це – «Записки Імператорського Новоросійського університету» (видавались в 1867-1919 рр.), «Записки Новоросійського Товариства Природознавців» (видавались в 1872-1929 рр.), «Записки математичного відділення Новоросійського товариства природознавців» (видавались в 1878-1914 рр.), «Літописи Історико-Філологічного Товариства», «Записки Товариства сільського господарства Південної Росії», «Записки Імператорського Одеського товариства історії та старожитностей»,

«Записки Одеського відділення Імператорського Руського технічного товариства», «Записки Кримсько-Кавказького гірського клубу», «Вісті Одеського бібліографічного товариства» (видавались в 1913-1917 рр.), «Літопис магнітної та метеорологічної обсерваторії Новоросійського університету в Одесі», місцеві газети.

Крім того, існувала широка можливість публікації в загальноросійських виданнях, на кшталт «Журнал Міністерства Народної Освіти», журнали інших російських міністерств, «Записки Імператорської академії наук» тощо, в російських відомчих та корпоративних виданнях – наприклад, «Праці Санкт-Петербурзького товариства природознавців», «Записки Київського товариства природознавців», «Математична збірка», «Повідомлення Харківського математичного товариства», «Юридичний вісник», «Київська старовина», «Історичний вісник» тощо. Достатньо просто можна було публікуватись в європейських виданнях – в першу чергу, в австро-угорських, англійських, італійських, німецьких, французьких (університетські, академічні, спеціалізовані видання – товариств, морських станцій, інститутів тощо.). Дещо складніше була ситуація із виданням монографій. Але в Одесі існувала достатньо значна кількість видавництв, в тому числі й видавництво «Матезіус», що спеціалізувалось на публікації математичних та фізичних наукових праць.

Важливою складовою наукової діяльності викладачів ІНУ була можливість отримання новітньої спеціальної інформації, спілкування з провідними європейськими та російськими вченими. Сама процедура отримання відрядження була достатньо складною, іноді дозвіл на відрядження отримувався після важких голосувань на вченій раді ІНУ. Проте за рахунок відряджень та власних накопичень викладачі постійно виїздили за кордон. Так, в 1879 р. виїхали з науковою метою в європейські країни 33 особи, в 1880 р. – 32 особи, в 1881 р. вже 48 чоловік. Причому виїздили не тільки професори, але й доценти, професорські стипендіати, лаборанти. В 1913 р. за кордон відправились 23 професори і 13 приват-доцентів [10, с. 15, 26]. Ця сторона наукової діяльності представлена, насамперед, звітами в міністерських та університетських виданнях та документації.

Іншим каналом наукових зв'язків була участь в конференціях та їх організація в Одесі. Викладачі ІНУ виступали на світових і європейських з'їздах науковців гуманітарного і природничого спрямування. В стінах ІНУ так само пройшли декілька загальноросійських з'їздів, починаючи від археологічних і закінчуючи медичними.

Враховуючи заслуги науковців ІНУ в 1879 р. Копенгагенський університет надіслав в Одесу з нагоди свого 400-ліття видання своїх творів та бронзову ювілейну медаль [11]. Те ж саме можна сказати про запрошення із Чикаго щодо прийняття участі в 1893 р. у всесвітній виставці [12], із Нижнього Новгорода – для участі у Всеросійській виставці [13], в 1904 р. – у всесвітній виставці в Сен-Луї [14].

Визнанням високого наукового рівня ІНУ була практика обрання почесних членів та почесних докторів університету, зважаючи на згоду відомих у світі осіб прийняти на себе ці звання. До часу ліквідації університету було обрано 76 почесних членів та 15 почесних докторів, в тому числі, із Австро-Угорщини, Англії, Бельгії, Бразилії, Греції, Данії, Німеччини, Франції [15, с. 61]. Серед почесних членів були бразильський імператор і бельгійський король.

Визнанням плідності наукової діяльності викладачів ІНУ було обрання їх дійсними членами та член-кореспондентами закордонних і російських академій. З академіями пов'язані долі одеситів П. С. Білярського, В. І. Григоровича, Ф. І. Леонтовича, О. О. Ковалевського, О. С. Павлова, О. О. Кочубинського, Н. П. Кондакова, І. А. Линниченко, В. А. Ротерта.

Вершиною світового визнання науковця є Нобелівська премія. Її отримав, хоча і поза рамками ІНУ, але за дослідження, розпочаті в Одесі, І. І. Мечников. Єдиним серед викладачів ІНУ та інших українських університетів, хто отримав дві самих престижних російські премії – Демидівську та Макарьївську був професор Олександр Олександрович Кочубинський. Інші чисельні премії науковців ІНУ ще не підраховані.

В XIX – на початку XX ст. «кровотоком» наукової діяльності була друкована інформація, її своєчасне надходження. Отож надзвичайне значення мало отримання нових книжок і журналів. Вже в 1867 р. приймається рішення про обмін виданнями із США [16]. Найбільш активно розвивався книгообмін із Австро-Угорщиною, Англією, Бельгією, Болгарією, Італією, Німеччиною, Португалією, Францією, Швейцарією, Швецією. Не менше значення мало інформаційне спілкування із російськими великими та малими науковими центрами.

Про науковий і освітній авторитет ІНУ говорить перебування в його стінах делегацій іноземних країн на чолі з їх керівниками. В 1871 р. університет відвідав князь Сербії Мілан Обренович [17]. Більш вагомий слід в історії ІНУ залишили відвідини в 1876 р. закладу імператором Бразилії Дон Педром II, який був відомий також як і науковець [18]. Отож його обрали почесним членом ІНУ [15, с. 50]. Загалом же майже щорічно до ІНУ приїздили чисельні російські та іноземні делегації.

Непросто складались відносини ІНУ з містом. Один із засновників слов'янознавства в Російській імперії, перший декан історико-філологічного факультету професор Віктор Іванович Григорович, переїжджаючи до Одеси плекав великі надії на розгортання широкомасштабних робіт в регіоні, в якому наочно представлені слов'янські, еллінські та романські елементи та традиції. Однак вже невдовзі, після тісного знайомства з одеським суспільством, він прийшов до невтішного висновку, що одесити байдужі до науки, а їх інтереси лежать в протилежній стороні від наукової роботи.

В ювілейних публікаціях радянського часу постійно підкреслювався позитивний вплив робітничого та соціал-демократичного сегменту міста на дворянсько-буржуазне середовище університету [19]. Сучасний німецький історик, автор першого західноєвропейського монографічного дослідження про ІНУ, Гвідо Гаусман розглядав відносини міста та університету як дорогу з двостороннім рухом: університет «сприяв експансії бюрократичного апарату» [20, s. 123], а місто використовувало університет як канал соціальної мобільності.

Підсумовуючи різні погляди, можна сказати, що місто в плані наукової роботи ІНУ було, з одного боку, об'єктом прикладання зусиль університетських науковців, а з другого – інструментом обмеження їх наукових прагнень. Наукова праця викладачів ІНУ у зв'язці місто-університет носила, головним чином, прикладний, практичний характер. Із перших місяців роботи університету, зважаючи на його науковий рівень, визначилось важливе місце ІНУ в розвитку освіти в усьому регіоні Новоросійського краю, Бессарабії та Кавказу. Вже в 1865 р. в помешканні ІНУ при безпосередній участі його викладачів пройшов другий педагогічний з'їзд Одеського навчального округу [21]. Майже одночасно з педагогічним зібранням університет силами викладачів провів іспити на звання домашніх вчительок і наставниць, започаткувавши своє місце в розвитку жіночої освіти регіону [22]. Із перших місяців роботи університету розгорнулись іспити на звання вчителів повітових училищ [23] та вчителів іноземних мов для гімназій [24]. За пропозицією попечителя Одеського навчального округу викладачі університету в 1865 р. були відкомандировані в 1-у та 2-у Одеські гімназії з метою участі в екзаменаційних комісіях [25]. З наступного року іспити на звання домашніх вчителів та вчительок набули постійного характеру [26]. Університет став видавати ще й свідоцтва студентам на право приватно займатись викладанням в родинях місцевих мешканців [27]. Викладачі історико-філологічного факультету надали експертну оцінку абетці румунської мови, яка пропонувалась для вивчення в бессарабському краї [28]. Університетські філологи займались перекладами з іноземних

мов чисельних паперів для установ і мешканців міста, були експертами при розгляді закордонних книжок, адресованих в міста регіону [29].

Викладачі, головним чином, юридичного факультету вибирались до числа присяжних засідателів Одеського окружного суду [30]. Почесним мировим суддею в 1870 р. був обраний ректор університету юрист Ф. І. Леонтович [31]. Юрист професор Олександр Михайлович Богдановський видавав щоденну газету «Південний вісник» [32].

Не менш важливим був внесок представників природничих спеціальностей у співпрацю з містом. Вже з 1865 р. дослідженнями вчених ІНУ могли користуватись мешканці краю – в місцевій пресі почали з'являтися дані метеорологічних спостережень, отриманих в університеті [33]. Вже з перших років ІНУ став забезпечувати освітні установи Одеського округу навчальними матеріалами. В 1870 р. із зоологічного музею університету природничому історичному кабінету Миколаївської гімназії уступили ряд предметів [34], а ще ряд навчальних посібників передали училищам за проханням Єлизаветградської та Дніпровської повітових земських управ [35].

Значно більших масштабів набула робота з проведення аналізів різноманітних предметів в лабораторіях ІНУ на вимогу чисельних місцевих установ та посадових осіб [36]. Фактично цією діяльністю науковці університету започаткували роботу багатьох сучасних місцевих служб. Отож можна говорити, що ІНУ не тільки дав початок існуванню ряду вищих навчальних закладів Одеси, таких як Одеський національний медичний університет, Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеський національний політехнічний університет, Одеський державний аграрний університет, Одеський державний екологічний університет тощо, але й заклав підвалини таких служб як метеорологічна, санітарно-епідеміологічна, екологічна, ветеринарна тощо. І навіть бактеріологічна станція, заснована Іллею Іллічем Мечниковим вже за рамками ІНУ мала потужний і помітний науковий університетський слід. Чималий внесок ІНУ в роботу Одеського філоксерного комітету на чолі з професором Олександром Онуфрійовичем Ковалевським. Свідоцтвом масштабів його діяльності є фінансування російських філоксерних комітетів: так в 1896 р. Одеський комітет отримав 135,5 тис. руб. (у порівнянні – кримський – 33 тис., кавказький – 91,5 тис.) [37, с. 799].

Прикладний характер мала практична діяльність студентів на користь міста, під час якої вони знайомились із методиками наукової праці. Так, в 1873 р. студенти за запрошенням міста приймали участь в одноденному перепису населення Одеси [38].

Численні подібні приклади наукового залучення університету в життя міста характерні і для наступних десятиліть. Але ще тільки одне. Вже достатньо вивчена роль ІНУ в розбудові в Одесі вищої жіночої освіти. Перша спроба була здійснена в 1879 р. професором Олександром Семеновичем Трачевським. На початку ХХ ст. група викладачів ІНУ ініціювала відкриття Вищих жіночих курсів, а згодом і Вищих жіночих медичних курсів, започаткувавши в Одесі вищу освіту для жіноцтва.

Разом із тим, багато чого зробити викладачам ІНУ на просторі наукової діяльності не вдалося. Часто перешкодою на шляху до інтенсивної наукової роботи були складні життєві умови викладачів ІНУ. Одеса була одним із найдорожчих міст для проживання серед інших міст Російської імперії. Надзвичайно болюче це віддзеркалювалось у студентському середовищі. Численні спогади студентів показують як важко було їм прожити без підробітку. Проте, це ж можна сказати й про викладачів, зокрема доцентів чи приват-доцентів, особливо одружених, з дітьми. Отож вони паралельно із університетом працювали в одеських училищах, приватних гімназіях, на Вищих жіночих курсах, співробітничали з газетами. Разом із тим, публікації, насамперед, в провідних російських центральних виданнях приносили гонорари. Та це був нерегулярний прибуток. Але часто доводилось й видавати свої роботи власним коштом. Отож роздвоєння між науковою діяльністю і необхідністю виживання мало в Одесі для науки скоріше негативне, ніж позитивне значення.

Іншою перепоною ставало недостатнє фінансове забезпечення усієї ланки наукового процесу. Воно виявлялось вже на стадії підготовки до професорського звання. В 1867 р. вступили в силу «Правила про осіб, яких залишають при університетах и відправляють за кордон для підготовки до професорського звання». В 1884 р. вони були уточнені щодо підвищення вимог до кандидатів. На державному утриманні знаходилась тільки частина професорських стипендіатів. Інші вважались власнекоштними пошукачами і здобували магістерську ступінь за власний рахунок. Виникали труднощі із закордонними відрядженнями «аспірантів». За підрахунками Д. П. Урсу, в 1875-1881 рр. при університеті залишили 12 випускників для підготовки до професорського звання, але послали в закордонні університети тільки п'ятьох [10, с. 15].

Не менш складно проходила експериментальна частина наукової роботи викладачів, починаючи від створення та утримування лабораторій і закінчуючи отриманням нового обладнання, розхідного матеріалу, інструменту та інформаційного забезпечення книжками і новітніми періодичними виданнями.

Значне місце в навчальній роботі університету займали навчально-допоміжні установи університету: бібліотеки, музеї, лабораторії, кабінети тощо. З утворенням університету до нього перейшли допоміжні установи Рішльєвського ліцею. Проте, вони не могли вирішити спарви особливо в плані облаштування сучасних лабораторій. У фізіологічному кабінеті знаходився 1867 лише один експонат – придбаний за 35 карбованців людський кістяк. На їх облаштування міністерство з самого початку виділило недостатнє асигнування. І часто професори за власні кошти займались створенням лабораторій. Професор І. М. Сеченов відмовився від належних йому на переїзд 500 карбованців, передавши їх на обладнання фізіологічного кабінету. Л. С. Ценковський за власний рахунок облаштував ботанічний кабінет, І. І. Мечников зоологічний, О. В. Клосовський метеорологічну обсерваторію. Тільки через десятиліття остаточно була збудована обсерваторія університету на території в районі Ланжерону та ботанічного саду поблизу Малого фонтану.

Всупереч міністерським фінансовим обмеженням на придбання книжок для бібліотеки фонди бібліотеки на кінець XIX століття зросли майже в 4 рази. Зростання чисельності книг проходило за рахунок меценатських надходжень, починаючи від подарунку професора В. І. Григоровича зібрання книг та рукописів слов'янського спрямування (кілька сотень екземплярів) до подарунків декількох книжок випускників університету або просто небайдужих до справи освіти людей. Широко відомі благодійні передачі значної кількості книжок спадкоємцями князя Воронцова, графа Строганова, історика Шильдера. Проте в користуванні книжками спостерігалась академічна обмеженість: нею могли користуватись для наукових та учбових цілей тільки викладачі університету.

Та незважаючи на певну незавершеність усього ланцюга науково-дослідницького процесу, одеська університетська наука боролась і відкривала нові горизонти.

Таким чином, викладачі ІНУ працювали у просторому для новацій, широкоформатному, різноманітному видавничому та відкритому для зовнішніх впливів, однак, одночасно, й регламентованому, і фінансово обмеженому історіографічному полі. Багато в чому воно було вибудоване самими науковцями ІНУ, незважаючи на світоглядні рамки та адміністративний тиск імперської влади. Інституалізація наукової діяльності та наукових дисциплін перетворили ІНУ на кшталт повноцінного європейського університету з сучасним наповненим комплектом дисциплін. Інституалізація сприяла збереженню засад автономності університету навіть в жорстких умовах обмежувального уставу 1884 р. Історіографічна відкритість вела до поширення

різноманітних нових методологій: позитивізму, історико-культурного синтезу, економізму. Провідні одеські вчені були широко відомі в Європі, багато в чому завдячуючи постійним міжнародним зв'язкам, публікаціям в авторитетних європейських виданнях. Тим самим викладацьке історіографічне поле ІНУ розширювалося за рахунок європейського історіографічного простору.

Список використаних джерел та літератури

1. Общий устав императорских российских университетов // ЖМНП. – Ч. VII. – СПб., 1835. – № 8 (август). – Отдел I.
2. Общий устав императорских российских университетов // ЖМНП. – Ч. СХІХ. – СПб., 1863. – № 8 (август). – Отдел I.
3. Очерки русской культуры XIX века. – М., 2001. – Т. 3.
4. Устав императорских российских университетов (Проект, выработанный совещанием профессоров, под председательством министра народного просвещения гр. И. И. Толстого в 1906 г.). – СПб., 1906.
5. Дьомін О.Б., Самойлов Ф.О. Успенський Федір Іванович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. – Т.4. – Одеса, 2005.
6. Дьяченко М. Г., Тахтарова Н. С. Шведов Федір Никифорович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. – Т. 1. – Одеса, 2005.
7. Васильев К. Медицинский факультет Новороссийского университета. – Одесса, 2008.
8. Г-н Г. М. Научная медицина // Энциклопедический словарь / изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – Кн. 40. – СПб., 1897.
9. Леонтович Ф.И. Древнее Хорвато-далматинское законодательство // ЗНУ. – Т. 1. – Одесса, 1968.
10. Урсу Д. П. Одесса в европейском научном и культурном пространстве (XIX – XX вв.) – Одесса, 2014.
11. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 45, оп. 7, 1879, спр. 66.
12. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1892, спр. 59.
13. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1894, спр. 58.
14. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1904, спр. 58.
15. Музичко О. Почесні члени та доктори Імператорського Новоросійського університету: від академіків до генералів // Юго-Запад. Одессика. – Вип. 17. – Одесса, 2014.

16. ДАОО. – Ф. 45, оп. 11, ч. 1, 1867, спр. 20.
17. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1871, спр. 71.
18. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1876, спр. 71.
19. Історія Одеського університету за 100 років. – К., 1968.
20. Hausmann G. Universitat und stadtische gesellschaft in Odessa, 1865 – 1917: soziale und nationale selbstorganisation an der peripherie des zarenreiches. – Stuttgart, 1998.
21. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1865, спр. 26.
22. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1865, спр. 25.
23. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1865, спр. 52.
24. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1865, спр. 55.
25. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1865, спр. 78.
26. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1865, спр. 14.
27. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1868, спр. 9.
28. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1865, спр. 60.
29. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1869, спр. 74.
30. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1868, спр. 41.
31. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1870, спр. 34.
32. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1873, спр. 56.
33. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1865, спр. 48.
34. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1870, спр. 58.
35. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1870, спр. 69.
36. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1869, спр. 58.
37. Римский-Корсаков М. Филлоксера // Энциклопедический словарь / под ред. Брокгауза и Эфрона. – Кн. 70. – СПб., 1902.
38. ДАОО. – Ф. 45, оп. 7, 1873, спр. 69.